

## A szolnoki agglomeráció nagyvállalatai az átmenet időszakában

VOLTER EDINA<sup>1</sup>

### Bevezetés

Magyarország ipara az 1990-es években jelentős strukturális – termelési, foglalkoztatási, tulajdonosi és térszerkezeti – átalakuláson ment keresztül, ami egyaránt érintette a nagyvállalatokat, valamint a közép- és kisüzemeket. A tanulmány ezen változások tükrében mutatja be a *szolnoki agglomeráció nagyvállalatainak helyzetét a tervgazdaságról a piacgazdaságra történő áttérés, vagyis az átmenet időszakában*. A vizsgálat az 1989–1998 közötti időszakot öleli fel, az elemzés „tárgyát” pedig a szolnoki agglomeráció 21 – a térségben betöltött gazdasági súlyánál és társadalmi szerepkörénél fogva – legjelentősebb iparvállalata<sup>2</sup> képezi.

A tanulmány a nagyvállalatok ágazati és térségi struktúrájának felvázolását követően arra keresi a választ, hogy

– miként ment végbe tulajdonosi szerkezetük átalakulása, a lokális piacgazdasági környezet megteremtéséhez hozzájárulva,

– az átalakulás milyen változásokat eredményezett térkapcsolati rendszerükben,

– a kelet- és kelet-közép-európai piacok elvesztése az 1990-es évek elején milyen mértékben volt kihatással a vizsgált cégek gazdasági helyzetére,

– betöltötték-e a szolnoki agglomeráció nagyvállalatai legfontosabb társadalmi szerepkörüket: a munkahelyek teremtését és megtartását.

A felsorolt célok elérése által átfogó képet kapunk arról, hogy egy kelet-magyarországi, az Alföld földrajzi középpontjában elhelyezkedő térség szekunder szektorának hogyan és milyen nehézségek árán sikerült fennmaradnia és megújulnia a tervgazdaságról a piacgazdaságra történő áttérés során<sup>3</sup>.

### A szolnoki agglomeráció bemutatása

Az agglomeráció az Alföld közepén, az országos térszerkezet egyik dinamikus gócéban, országos összehasonlításban Székesfehérvárhoz hasonló pozícióban helyezkedik el, Magyarország más térszerkezeti csomópontjaitól 100–300 km távolságban. A

---

<sup>1</sup> Doktorandusz, ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

<sup>2</sup> A nagyvállalati kategóriába korábban az 1000 főnél több dolgozóval működő vállalatokat sorolták (BARTA GY. 1993). Az 1990-es években ezen gazdasági szervezetek komoly foglalkoztatotti és szervezeti átalakuláson mentek keresztül, s a hazai statisztika napjainkban már a 300 fő feletti foglalkoztatotti létszámú társaságokat is nagyvállalatoknak tekinti.

<sup>3</sup> A kutatás megalapozását a vállalatok számára eljuttatott kérdőívek, valamint a társaságok vezetőivel folytatott interjúk segítették elő.

szolnoki agglomeráció lehatárolásának feladatát a hazai geográfia neves művelői végezték el az 1990-es években (TÓTH J. 1993), amelynek alapján a település csoport vizsgálatát 25 településre szükséges kiterjeszteniünk (*1a. ábra*)<sup>4</sup>. 22 település Jász-Nagykun-Szolnok megyében, míg Abony, Jászkarajenő és Köröstetétlen Pest megyében található. „Függetlenül attól, hogy a Szolnok körül szerveződött település csoport kapcsolatrendszerének sokszínűsége és intenzitása indokolta teszi-e az agglomeráció elnevezés használatát, az agglomerálódás folyamata bizonyítottan vehető” (TÓTH J. 1993). A szolnoki agglomeráció kialakulása tehát még nem fejeződött be, de az bizonyos, hogy egy policentrikus agglomeráció létrejött van folyamatban Szolnok, Törökszentmiklós és Martfű központokkal. 1989-ben még kizárólag e három település rendelkezett városi jogállással a 25 település csoportjából, 1993-ban Abony és Tiszaföldvár, 1997-ben pedig Újszász nagyközségek is városi rangra emelkedtek.

1989-ben az agglomeráció ipara 26 136 főnek nyújtott munkalehetőséget, 1996-ra a bekövetkezett strukturális változások hatására a foglalkoztatottak létszáma 41,5%-kal csökkent. Az agglomeráció ipari dolgozóinak 90%-a számára Szolnok, Martfű, Törökszentmiklós és Abony városok gazdálkodó szervezetei biztosítottak megélhetést az 1990-es években. Az ezer lakosra jutó ipari foglalkoztatottak számát tekintve kiemelkedik a települések sorából Martfű, amelynek mutatója (354 fő/ezzer lakos) messze meghaladja a hasonló népességnagyságú vidéki városok átlagértékét (80 fő/ezzer lakos) (*1b. ábra*). Az 1960-as és az 1970-es években a szolnoki agglomeráció községeiben is megeremtetődtek az ipari szövetkezetek és a termelőszövetkezetek ipari melléküzemágainak működési feltételei. A rendszerváltást követően az ilyen gazdasági egységek megszűnése a térség számos községében egyet jelentett az ipari tevékenység felszámolásával (pl. Nagykörű, Vezseny, Jászkarajenő).

#### A nagyvállalatok ágazati és térbeli struktúrája

A szolnoki agglomeráció 21 legjelentősebb iparvállalata öt iparágban folytat termelő tevékenységet (*1. táblázat*). A vállalatok 38%-a élelmiszeripari termékek előállítására szakosodott, amely tevékenységek alapját az agglomeráció agráriumának növénytermesztése (cukorgyártás; malomipari, sütőipari, söripari termékek gyártása; növényolajgyártás) és állattenyésztése (baromfifeldolgozás; húsfeldolgozás; tejtermékek gyártása) teremti meg. Könnyűipari termékeket a vállalatok 29%-a állít elő elsősorban a fáfeldolgozó ipari; a papíripari; a bőr-, szőrme- és cipőipari; valamint a textilruházati ágazatok területén. A gépiparban a cégek 19%-a tevékenykedik.

Ez utóbbi iparágat a MÁV Szolnoki Járműjavító Vállalat honosította meg elsőként a térségben. A közlekedési eszközök gyártása és javítása mellett kiemelendő a Szolnoki Mezőgép Rt. mezőgazdasági gépgyártása, amely szintén a primer szektorral való szoros együttműködésen alapszik. A vegyipar és a bányászat területén összesen három vizsgált cég folytat ipari termelést és szolgáltatást (TVM Rt., RAMEXA Rt.,

---

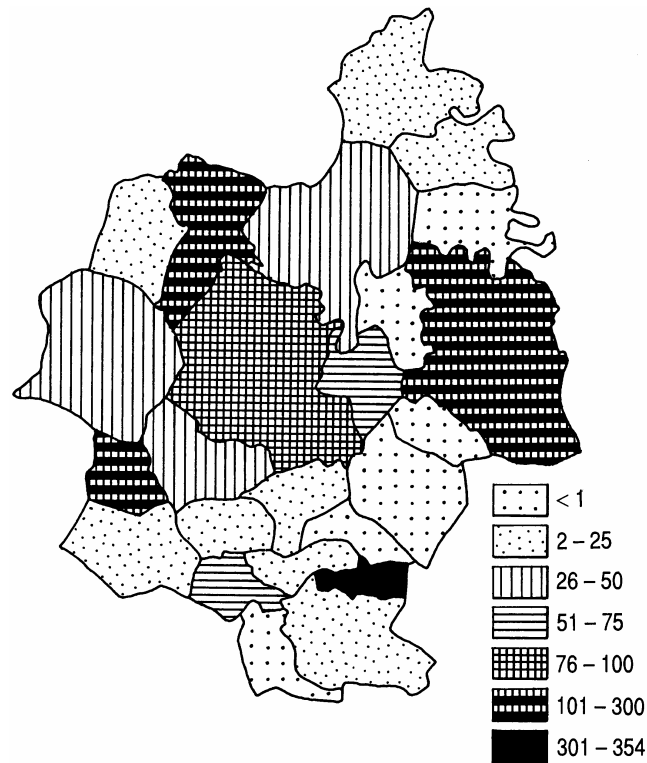
<sup>4</sup> 1993. január 1-jével Kőtelek községből kiválva létrejött Hunyadfalva település, 1994. december 11-ei hatállyal pedig Nagykörű község csataszögi településrésze önállósult Csataszög néven.



Ia. ábra. A szolnoki agglomeráció települései  
Settlements in the agglomeration of Szolnok

MB. Kőolajkutató Rt.), tevékenységük azonban nemcsak az agglomeráció, hanem az Alföld egészének ipari struktúráját bővíti. *A vállalatok 86%-át tehát élelmiszeripari, könnyűipari, valamint gépipari termelési profil jellemzi, amely szoros korrelációban áll ezen feldolgozóipari ágaknak az Alföld iparszerkezetében betöltött súlyával, jelentőségével.*

Iparfejlesztési és egyben területfejlesztési szempontból is lényeges áttekintnünk a vállalatok térbeli allokációjának rendszerét (1. táblázat). A táblázatból látható, hogy a megyeszékhely iparának az agglomeráció iparszerkezetében betöltött súlya kiemelkedő. Ezt érzékelteti, hogy a 19 központi székhellyel rendelkező nagyvállalat közül *15 cég székhelye Szolnokon található*, három iparvállalat (a Cereol Rt. Martfűi Gyára, az Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár Rt. és a Tisza Cipő Rt.) pedig Martfű és vonzáskörzete gazdasági életében tölt be vezető szerepet. A két agglomerációs központ nagyfokú ipari koncentrációját a tervgazdasági időszak központi iparfejlesztési politikája eredményezte. A vállalatok közel fele a térség több településén is működtet gyáregységet (1. táblázat), munkaerő-vonzáskörzetük pedig az agglomeráció teljes területére kiterjed. A szolnoki agglomeráció nagyvállalatai elnevezés használata ez által válik indokolttá.



*Ib. ábra.* 1000 lakosra jutó ipari foglalkoztatottak száma a szolnoki agglomerációban 1996. (szerk.: VOLTER E. 1999).

Industrial employees per 1,000 inhabitants in the agglomeration of Szolnok, 1996 (comp. by E. VOLTER 1999)

A Jász-Nagykun-Szolnok megyében elhelyezkedő, s az agglomeráció határán kívül működő gyáregységek jelentős része két nagy iparvállalat, az Alföldi Gabonaipari Rt. és a Szolnoki Sütőipari Rt. tulajdonában van. Ennek oka, hogy a két jogelőd vállalat (a Szolnok Megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat és a Szolnok Megyei Sütőipari Vállalat) ellátó szerepköre az elmúlt évtizedekben Jász-Nagykun-Szolnok megye teljes területére kiterjedt. A tevékenységüket két vagy több településen végző vállalatok többsége az agglomeráció területén kívül is működtetett termelő üzemeket, ill. telephelyeket az 1990-es években. E térszegmensen belül kiemelendő az Alföld régiója, ezen belül is a Jász-Nagykun-Szolnok megyével szomszédos alföldi megyék szerepe: Csongrád megyében az MB. Kőolajkutató Rt., Heves megyében a Szolnoki Mezőgép Rt., Bács-Kiskun és Békés megyékben pedig a ConAvis Rt. folytatott ipari tevékenységet a vizsgált időszakban (*1. táblázat*).

1. táblázat. A nagyvállalatok ágazati és térbeli struktúrája (szerk.: VOLTER E. 1999)

Vállalat	Szakágazat	Központi telephely	A vállalatok üzemegységei	
			a szolnoki agglomerációban	az agglomeráció területén kívül
Alföldi Gabonaipari Rt.	malomipari termékek gyártása	–	Törökszentmiklós, Újszász	Karcag, Kunhegyes, Tiszafüred, Kunszentmárton
Cereol Rt. Martfűi Gyára ConAvis Rt.	növényolajgyártás és -feldolgozás baromfifeldolgozás	Martfű –	– Zagyvarékas, Törökszent.	– Kiskunhalas, Mezőkovácsháza
Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár Rt.	söripari termékek gyártása	Martfű	–	–
EUROSZOL Kft.	bőrtermékek gyártása	Szolnok	Tószeg	–
Ganz Ansaldo Electric Kft.	fémszerkezetgyártás	Szolnok	–	–
HM Radar Rt.	ipari híradástechnikai termékek gyártása	Törökszentmiklós	–	Budapest (telephely)
MÁV Szolnoki Járműjavító Kft.	vasúti járműjavítás és karbantartás	Szolnok	–	Kisújszállás (telephely)
MB. Kőolajkutató Rt.	kőolaj- és földgázkitermelés	Szolnok	–	Szeged (telephely)
NEFAG Rt.	fűrész- és lemezárúgyártás	Szolnok	–	Abádszalók
Neusiedler-Szolnok Pá-pírgyár Rt.	cellulóz-, papír- és kartongyártás	Szolnok	–	Dunaújváros
RAMEXA Rt.	műanyagtermékek gyártása	Szolnok	Tiszajenő	Veszprém, Budapest
Solami Húsipari Rt.	húsfeldolgozás	Szolnok	–	Budapest
Stella D'oro Kft.	textil- és egyéb ruházat gyártása	Szolnok	Tiszaföldvár	Kunszentmárton
Szolnoki Bútoripari Kft.	bútorgyártás	Szolnok	–	–
Szolnoki Cukorgyár Rt.	cukorgyártás	Szolnok	–	–
Szolnoki Mezőgép Rt.	mezőgazdasági gépek gyártása	Szolnok	Tószeg, Törökszentmiklós	Eger
Szolnoki Sütőipari Rt.	sütőipari termékek gyártása	Szolnok	Törökszentmiklós	Karcag, Mezőtúr, Kunhegyes, Tiszafüred
Tisza Cipő Rt.	lábbeligyártás	Martfű	–	Mezőtúr, Kunszentmárton
TVM Rt.	szerves és szervetlen vegyi alapanyagok gyártása	Szolnok	–	–
WÉS Rt.	tejtermékek gyártása	Szolnok	Szajol	Kisújszállás

## A tulajdonosi szerkezet változása, irányai és jellege

A hazai ipart az elmúlt évtizedekben a szocialista tulajdon dominanciája jellemezte, amelynek összetevői az állami, valamint a szövetkezeti tulajdon voltak. A vállalatok privatizálása az 1990-es években nagyrészt lezajlott, megteremtve ezzel a magántőke dominanciáját. 1989 után, a piacgazdasági rendszerre történő áttérés időszakában megváltozott az ipar működési rendszere is: a nagyvállalatok átalakultak jogi személyiségű gazdasági szervezetekké (elsősorban részvénytársaságokká és korlátolt felelősségű társaságokká), az újonnan létrejött ipari vállalkozások pedig ugyanezen jogi formák kereteiben működnek.

A szolnoki agglomeráció 21 vizsgált iparvállalata közül 18 a szocialista tervgazdaság keretei között fejlődött nagyvállalattá, termelési hagyományait azonban sikerült átörökíteniük a piacgazdasági környezetbe is (*az ipar strukturális átalakulását „túlélő” vállalatok*). *A rendszerváltás után létrejövő új cégek száma csekély (3), de a rövid időszak alatt ipari beruházásaik és termelésük dinamikus növekedése által sikerült felzárkózniuk a 18 nagyvállalathoz. Az EUROSZOL Termelő és Kereskedő Kft., valamint a RAMEXA Rt. létrejötté jelentős külföldi tőkével valósult meg, míg a ConAvis Rt.-be hazai tőke került bevonásra.*

A rendszerváltás előtt is ipari tevékenységet folytató 18 vállalat tulajdonosi szerkezete mélyreható átalakuláson ment keresztül az elmúlt 9 évben, hasonlóan az országos folyamatokhoz. 1989-ben még mind a 18 vállalat állami tulajdonban volt. *1998 végére 12 vállalat privatizációja fejeződött be, 2 cég – a MÁV Szolnoki Járműjavító Kft. és a Szolnoki Bútoripari Kft. – magánosítási folyamata nem zárult le a vizsgált időszakban, 4 vállalat pedig továbbra is állami tulajdonban maradt.*

A többségi vagy kizárólagos állami tulajdonban maradt cégek tulajdonosi és termelési szerkezete az alábbiak szerint jellemezhető.

A HM Radar Rádiótechnikai Rt. valószínűsíthetően a közeljövőben is többségi állami tulajdonban marad, amelyet a nemzetvédelemhez illeszkedő profilja indokol. A cég az 1990-es évek második felében mintegy 250 főt foglalkoztatott és főként katonai radartechnikai berendezések ipari javítására, melléktevékenységként pedig a polgári életben is használható mérőberendezések gyártására szakosodott.

A Nagykunsági Erdészeti és Faipari Gazdaság (NEFAG Rt.) egyike azon 19 állami erdészeti társaságnak Magyarországon, amelyek tartósan állami tulajdonban maradtak az 1990-es években. A NEFAG Rt. komplex erdőgazdasági szerepkört lát el (erdőtelepítés, fakitermelés, fakereskedelem stb.). Tevékenységi köre kiterjed a szekunder szektorra is: a cég számos feldolgozóipari terméket – hengeres és fűrészárut, rakodólapokat, ipari és mezőgazdasági göngyölegeket – állít elő.

Az Alföldi Gabonaipari Rt. 1993. június 30-án alakult meg a Szolnok Megyei Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat jogutódjaként, de malomüzemeinek tevékenysége több mint 100 éves múltra tekint vissza. A Gabonaipari Rt. karcagi hántolóüzemében kerül feldolgozásra a hazai rizsszükséglet 2/3-a, a törökszentmiklósi borsó- és szó-

jafeldolgozó üzemben pedig hántolt sárga- és zöldborsó, ill. hazai termesztésű szójababból extrudált szójaliszt előállítás történeke.

A Szolnoki Sütőipari Rt. 1989-ben 20 termelőüzemet működtetett Jász-Nagykun-Szolnok megyében. 1992-ben az ÁVÜ igazgatótanácsa a 10 tonna/16 óra teljesítmény alatti kisüzemeket leválasztotta a cégről és 9 jogilag önálló kft.-t hozott létre, majd ezeket értékesítette. 1994-ben további üzemek elvonására került sor. 1997-ben már kizárólag a szolnoki, törökszentmiklósi, karcagi, mezőtúri, kunhegyesi és tiszafüredi üzemekben folytatott az Rt. élelmiszeripari tevékenységet. A vállalat ily módon történő eladása jelzi, hogy az állami tulajdonlás a jövőben megszűnhet és esetleg csak a szolnoki üzem marad fenn az 1976-ban még 37 üzemet koncentráló nagyvállalatból.

Az állami tulajdonban maradt vállalatokkal ellentétben az MB. Kőolajkutató Rt., a Szolnoki Mezőgép Rt., a Szolnoki Cukorgyár Rt., a Tiszamenti Vegyiművek Rt., a Neusiedler-Szolnok Papírgyár Rt., a Tisza Cipő Rt., a Cereol Rt. Martfűi Gyára, az Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár Rt., a SOLAMI Húsipari Rt., a WÉS Tejipari és Kereskedelmi Rt., a Ganz Ansaldo Villamossági Kft., valamint a Stella D'oro Ruhaipari Kft. tulajdonosi szerkezetében a magántőke dominanciája valósult meg. A szolnoki agglomeráció fenti 12 nagyvállalatának privatizációja magában foglalja a hazai ipar (jogi személyiségű ipari gazdasági szervezetek) magánosításának mindazon formáit, módjait, pozitív és negatív következményeit, amelyek országos szinten az 1990-es években végbementek.

Példák a privatizációs formákra:

- egyszerűen privatizált vállalat: Cereol Rt. Martfűi Gyára
- többszörösen privatizált vállalat<sup>5</sup>: MB. Kőolajkutató Rt.
- centralizált módon privatizált vállalat: Szolnoki Cukorgyár Rt.
- decentralizált módon privatizált vállalat<sup>6</sup>: Tisza Cipő Rt.
- kizárólag hazai tulajdonba került: Solami Húsipari Rt.
- a privatizált vállalat többségi külföldi tulajdonba került<sup>7</sup>: Szolnoki Mezőgép Rt.
- kizárólag külföldi tulajdonba került: Neusiedler-Szolnok Papírgyár Rt.

A fentebb felvázolt csoportosításokat a 12 ipari nagyvállalat tulajdonosi szerkezetében végbement változások támasztják alá.

*MB. Kőolajkutató Rt. (Kőolajkutató Vállalat)*<sup>8</sup>:

A Szolnoki Kőolajkutató Rt. egyike volt 1995-ig azon jól működő magyarországi iparvállalatoknak, amelyek kivételként állami tulajdonban maradtak az 1990-es évek első felében. A vállalat első magánosítására 1995 decemberében került sor. Az eljárás eredményeként a cég részvényeinek 51%-át az orosz Arhangelszk Geoldobicsa Rt. tulajdonában levő, 1 M Ft alaptőkéjű Arhangelszk Geológia Hungary Kft.-nek ítélte az ÁPV Rt. igazgatótanácsa, amely Kft. 750 M Ft-otígért a szolnoki központú vállalatért. Bár az orosz ajánlat több ponton nem felelt meg a pályázati kiírásnak, az ÁPV Rt.

<sup>5</sup> Az 1989 és 1998 között az állami vagyonekezelő szervezet (az ÁVÜ és jogutódja, az ÁPV Rt.) a vállalat állami tulajdoni hányadát többször is értékesítette más-más magántulajdonos számára.

<sup>6</sup> A decentralizált (részenkénti) privatizáció során a társaság tulajdonosi szerkezetváltása összetetten, az egyes gyáregységek külön-külön történő értékesítése által valósult meg.

<sup>7</sup> A többségében külföldi tulajdonba került vállalatok jegyzett tőkéjében a külföldi részesedés aránya meghaladja az 50 %-ot, de nem éri el a 100 %-ot, a kizárólag külföldi tulajdonú vállalatok esetében ez az arány 100 %.

<sup>8</sup> Jogelőd vállalat.

négy hónap múltán megerősítette döntését. Az új tulajdonosjelölt valamint az ÁPV Rt. közti szerződéskötés azonban gyakorlatilag nem valósult meg, és a Szolnoki Kőolajkutató Rt. 1997 júliusában a harmadik privatizációs eljárás során az ománi MB Petroleum Services L.L.C. tulajdonába került (az MB Petroleum Services L.L.C. tulajdonosa Mohammed Al-Barwani ománi magánszemély). E cég 4,5 M dollárt kínált a 850 főt foglalkoztató Kőolajkutató Rt. részvényeinek 83,15%-áért. A részvények 10%-át a dolgozók, míg 7%-át az önkormányzatok birtokolták az értékesítés évében.

*Szolnoki Mezőgép (Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató) Rt. (Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató Vállalat):*

A vállalat privatizációja a hazai magánosítási folyamat utolsó szakaszában, 1997 novemberében fejeződött be, amelyet hosszú előkészítés előzött meg. E késői privatizáció legfőbb oka, hogy a cég 1993-ban majdnem a felszámolás sorsára jutott: a kelet-európai és a kelet-közép-európai felvevőpiacok megszűnése után ugyanis ekkor kellett átállnia a teljes nyugati kiszállításra. 1995-ben már növekvő termelés került regisztrálásra. A vállalat a privatizációs eljárás eredményeként 86,16%-ban a Magyar-Amerikai Vállalkozási Alap Investment Kft. vezette (MAVA) Konzorcium tulajdonába került; 1997 végén a részvények 10%-a az ÁPV Rt. birtokába került, 3,84%-a pedig önkormányzati kezelésében maradt. A Mezőgép Rt. törzsvállalatának privatizációját megelőzte a törökszentmiklósi gyáregység értékesítése, amely 1997. június 1-je óta CLAAS-Hungária Kft. néven működik tovább. Az új tulajdonos, a német CLAAS cég és a Szolnoki Mezőgép Rt. közötti együttműködési kapcsolatok közel két évtizedre nyúlnak vissza.

*Szolnoki Cukorgyár Rt. (Szolnoki Cukorgyár):*

A Szolnoki Cukorgyár a szolnoki agglomeráció legkorábban magánosított vállalatának körébe tartozik: 1991. július 1-jétől a Béghin-Say csoport tagjaként működik. Az Eridania Béghin-Say multinacionális élelmiszeripari csoport cukoripari ágazata, a Béghin-Say 1993-ban vált a Mátravidéki Cukorgyárak Rt., a Szerencsi Cukorgyár Rt. és a Szolnoki Cukorgyár Rt. többségi tulajdonosává. Az Eridania Béghin-Say francia, olasz és magyar cukorgyárai összesen több mint 2 M tonna cukrot állítanak elő évente. A vállalatcsoport az Európai Unió cukorpiacának 14, a magyar piac közel 40%-át uralja. A Béghin-Say csoport 1997-ben a Szolnoki Cukorgyár részvényeinek 70%-át birtokolta – 25% ÁPV Rt. és 5% önkormányzati tulajdon mellett.

*Tiszamenti Vegyiművek Rt. (Tiszamenti Vegyiművek):*

A Tiszamenti Vegyiművek részvénytársaság termelőegységeit részenként privatizálta az állami vagyongazdálkodó szervezet (decentralizált privatizáció).

A Vegyiművek 1988 óta dolgozott együtt a Henkel céggel. Az együttműködés első szakaszában a TVM bér munkában gyártotta (eredeti receptúra alapján) az osztrák cég termékeit, amely különböző műszaki és pénzügyi eszközökkel folyamatosan segítette a gyár működését. 1992-ben az együttműködés következő szakaszában a Henkel Ausztria GmbH magyarországi cége, a *Henkel Magyarország Kft.* 800 M Ft értékben megvásárolta a TVM mosószer üzletágát.

A TVM porfesték üzletága 1996-ban került értékesítésre. 1992-ben a Holland Colours N.V. és a Tiszamenti Vegyiművek Holland Colours Hungaria néven közös Kft.-t hozott létre, majd négy év múlva a külföldi anyavállalat kivásárolta a Tiszamenti Vegyiművek Rt. 10%-os részesedését, így a *Holland Colours Hungaria Ipari és Kereskedelmi Kft.* 100%-os holland tulajdonban folytatja a TVM nagy termelési hagyománnyal rendelkező porfestékgyártási tevékenységét.

A megmaradt üzemeket (kénsav, foszforsav, kriolit stb.), valamint a műtrágya-üzletágat koncentráló Tiszamenti Vegyiművek többszöri sikertelen pályázat után 1997 decemberében került 60%-os részesedéssel a Bige Holding Kft. tulajdonába, amelynek fő tulajdonosa egy hazai befektető. A részvények 25%-át a vállalat dolgozói birtokolták 1997 végén, 15% pedig az állam tulajdonában maradt. Az új tulajdonos azonban helytelen piaci magatartást tanúsított a Bige Holding Kft. vezetésében, ezért az ÁPV Rt. 1999-ben ismételtén megpályáztatja a TVM-t.

*Neusiedler-Szolnok Papírgyár Rt. (Szolnoki Papírgyár):*

E gyár a Szolnoki Kőolajkutató Rt.-vel ellentétben „csupán” kétszer lett magánosítva. 1992. január 1-jétől az osztrák Prinzhorn csoport 51%-os tulajdonrészt szerzett az átalakult Szolnoki Papírgyár Rt.-ben. 10 hónappal a magánosítást követően az ország legkorszerűbb író-nyomó papírgyára az osztrák tulajdonos hibás piaci magatartása és pénzügyi nehézségei miatt leállt, és három évig várt az újraindításra. 1995. augusztus 1-jén az osztrák Neusiedler AG felszámolás alól vásárolta ki a gyárat 1,2



Mrd Ft értékben 100%-os tulajdoni részesedést szerezve ezáltal. Az új tulajdonos 1,5 Mrd Ft-ot fordított a gyártás újraindítására. A társaság 1997 júliusában megvásárolta a Dunapack Rt. Dunaújvárosi Finompapírgyárának eszközeit és megalapította a Neusiedler-Szolnok Papírgyár Rt. Dunaújvárosi Gyárát. A két gyár ez által évi 100 ezer tonna papír gyártásával az ország legnagyobb író-nyomó papírt gyártó egységévé vált.

*Tisza Cipő Rt. (Tisza Cipőgyár):*

Magyarország legnagyobb cipőgyárában a rendszerváltást követő években jelentős szervezeti és tulajdonosi változások történtek. Időrendi sorrendben: 1990 júliusától a vállalat szerszámtervező, – gyártó és –javító egysége Tisza-Mould Kft. néven önállósult. A Tisza Cipőgyár 1991. január 1-jével részvénytársasággá alakult. 1992. január 1-jétől a gyár üzemegységeit divíziókra osztották fel, amelyek a cég keretein belül jelentős önállóságot kaptak, s külföldi partnerekkel közös vállalkozásokat is folytathattak. 1993-ban indult a Tisza Cipő Kft. és az osztrák Legero cég együttműködése. A kezdeti bér-munka-kapcsolatból alig több mint fél év alatt a Legero-Tisza Kft. közös vállalatá fejlődött és 1994-től már a Tisza Cipő Rt.-től különválva működött (fröccsöntött termékek gyártása). A Tisza Műtálp és Gumigyártó Kft. 1995 augusztusában vált önállóvá (cipőtálpgyártás). A Legero cég és a Tisza Cipő Rt. együttműködésének harmadik fázisát az osztrák cég által a Tisza Cipő Rt. üzletrészének a Legero-Tisza Kft.-ből történt kivásárlása jelentette 1996 decemberében, ezen felül létrejött a Tisza Mobil Kereskedelmi, Szállítási és Szolgáltató Kft. A megmaradt üzemegységeket koncentráló Tisza Cipőgyár Rt. a privatizációs folyamat eredményeként 1997 decemberében a német Salamander AG többségi tulajdonába került (a Tisza Cipőgyár az 1990-es években bér-munka-viszonyt alakított ki a Salamander céggel). A fentebb kifejtett decentralizációs folyamat ellenére a martfői cipőgyár megőrizte szervezeti és működési egységét: 1998. január 1-jétől a Tisza Cipő Rt. holding formában folytatja könnyűipari tevékenység végzését.

*Cereol Rt. Martfői Gyára:*

A Martfői Növényolajgyár egy országos hatáskörű nagyvállalat, a Növényolaj- és Mosószer-gyártó Vállalat leányvállalataként működött az 1980-as évektől. E nagyvállalat az 1990-es évek elején kettévált: az egyik új tulajdonosá az olajmag-feldolgozásban érdekelt Cereol Rt. vált a margarin- és mosószergyártás szakterületen működő Unilever cég mellett. A Cereol Rt. a Béghin-Say csoport tagjaként az olasz Ferruzzi multinacionális befektetési társaság tulajdonát képezi mint a növényolajipar vezető vállalata Európában. A Cereol Rt. az 1992. évi privatizáció óta több mint 5 Mrd Ft-ot ruházott be a ma már csak három – a martfői, a győri és a nyírbátori – gyárból álló magyarországi növényolajiparba. A martfői gyár a Cereol Rt. legnagyobb gyára, ahol a hazai napraforgótermés 2/3-át dolgozzák fel.

*Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár Rt.:*

Az Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár a szolnoki agglomeráció legfiatalabb, rendszerváltás előtt létesült gyára: átadására 1985-ben került sor. 1991-ben az osztrák Brau Union Österreich AG. szerzett jelentős érdekeltséget az alföldi sörgyárban. 1995-ben a gyár részvényeinek 75%-át az osztrák anyacég magyarországi leányvállalata, a Brau Union Hungária Rt. birtokolta, 20% szövetkezeti és 5% dolgozói tulajdonlás mellett. 1996-ban piaci helyzetük megszilárdítása érdekében az alföldi gyár a Soproni Sörgyárral közös kft.-t létesített, ezt követően 1997 áprilisában a Soproni Sörgyár Rt.-ben is többségi tulajdonos osztrák cég beolvastotta az Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár Rt.-t a Soproni Sörgyár Rt.-be. E változás okán az Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár Rt. elnevezés helyébe a Brau Union Hungária Sörgyár Rt. Martfői Gyára elnevezés lépett.

*Solami Húsipari Rt.:*

A Solami Rt. a Szolnok Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat jogutódjaként 1992-ben alakult meg. 1996 augusztusában a Hungarofruct Kft. 50%-os részesedést szerzett a húsipari cég tulajdoni struktúrájában és 600 M Ft-tal emelte a vállalat alaptőkéjét. A korábbi tulajdonosok közül a Terimpex Külkereskedelmi Rt. 100%-os tulajdonában levő Vasi Befektető Kft. 49,5%-os tulajdoni hányada 24,75%-ra csökkent. A Terimpex Rt. egy másik korlátolt felelősségű társasága, a Tertrade Kft. korábban 0,51%-nyi részvényt birtokolt, s így a Terimpex közvetve többségi tulajdonosa volt a Solami Rt.-nek. 1996-ban a részvények közel 50%-ával a cég dolgozói és mintegy 25 – sertésenyésztéssel is foglalkozó – mezőgazdasági szövetkezet rendelkezett.

*WÉS Tejipari és Kereskedelmi Rt.:*

A Szolnoktejt Rt. a Szolnoki Tejipari Vállalat jogutódjaként 1993-ban kezdte meg tevékenységét. A cég az 1990-es évek első felében 700 M Ft adósságot halmozott fel és majdnem a felszámolás sorsára jutott. A 100%-ban tulajdonos ÁPV Rt. igazgatótanácsa 1995 decemberében értékesítette a vállalatot, amely a privatizációs folyamat eredményeként a WÉS Rt. érdekeltségébe került. A WÉS Rt. tulajdonosai a máltai székhelyű McCoy and Partners 1885 Ltd., valamint magyar magánszemélyek. A szolnoki tejipari vállalat pénzügyi nehézségei azonban továbbra sem oldódtak meg, ezáltal új befektető bevonása vált szükségessé. 1998 júliusában a holland Royal Nutricia tejipari óriás megvásárolta a cég 49%-os részesedését, ezáltal a WÉS Rt. bekerült a békéscsabai Zalkatejt Rt. és a debreceni Hajdútejt Rt. alkotta Nutricia csoportba.

*Ganz Ansaldo Villamossági Kft.:*

1965-ben a budapesti központú Ganz Villamossági Művek létrehozta leányvállalatát, a Ganz Villamossági Művek Hegesztett Gépszerkezetek Gyárát Szolnokon. A Ganz Villamossági Művek 1991-ben a multinacionális olasz Ansaldo cég tulajdonába került, ezáltal létrejött a szolnoki leányvállalat jogutódja, a Ganz Ansaldo Electric Kft.

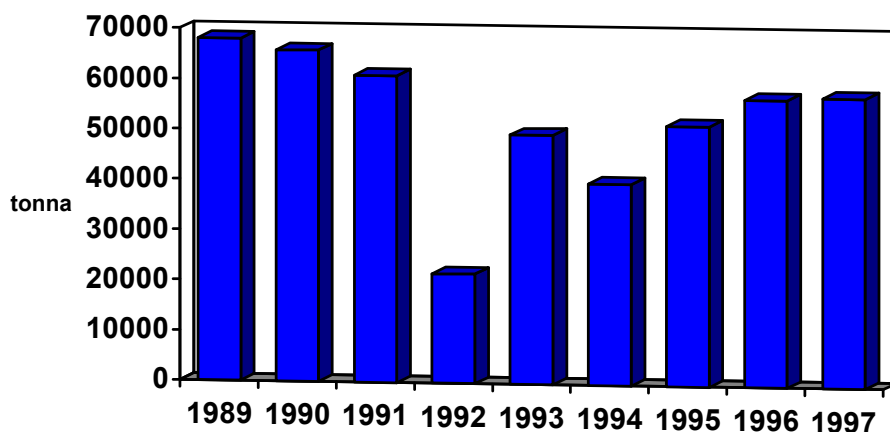
*Stella D'oro Ruhaiipari Kft.:*

A Szolnoki Ruhaiipari Szövetkezet 1990-ben olasz befektetők tulajdonába került. Még ebben az évben megalakult a Stella D'oro Ruhaiipari Kft. olasz-magyar vegyesvállalat.

A 12 nagyvállalat tulajdonosi szerkezetváltásának eredményeként *jelentős mértékű külföldi tőkebevonás valósult meg a szolnoki agglomeráció iparában*: 10 vállalat többségi vagy 100%-os tulajdoni hányaddal külföldi tulajdonba került, és mindössze 2 cégbe investáltak kizárólagosan hazai tőkét az új tulajdonosok a piacgazdaságra történő áttérés időszakában. A többségi, ill. a kizárólag külföldi tulajdonba került vállalatok körében *a nyugat-európai, elsősorban osztrák, francia, német, olasz és holland tőke került bevonásra; de amerikai, sőt ázsiai befektetők is gazdagítják a szolnoki agglomeráció nagyvállalatainak tulajdonosi körét*. Az állami (ÁPV Rt. kezelésében levő) és a dolgozói (MRP keretében értékesített) részvények aránya számos nagyvállalatnál eléri a 25%-ot is, de valószínűsíthető, hogy a többségi részvényesek a jövőben ezen részvényeket is meg fogják vásárolni. Figyelemre méltó az önkormányzati tulajdon jelenléte a Szolnoki Cukorgyár Rt., az MB. Kőolajkutató Rt. és a Szolnoki Mezőgép Rt. tulajdonosi szerkezetében.

A tulajdonosi struktúraváltással párhuzamosan a vállalatok termelési volumenének alakulásában is mélyreható változások mentek végbe:

*Az 1990-es évek elején a KGST összeomlása, a belföldi fizetőképes kereslet nagyarányú csökkenése, valamint a hazai piacon egyre élesedő, import által támasztott verseny* (PERCZEL GY. 1996) a szolnoki agglomeráció gazdasági életében kulcsszerepet játszó – a magyarországi mezőgazdasági gépgyártó piac 60%-át birtokoló – Szolnoki Mezőgép Rt.-t is igen érzékenyen érintette. A társaság korábbi keleti piacainak döntő részét elvesztette, a belföldi értékesítés forgalma 1992-ben az 1980-as évek végéhez képest a felére esett vissza. 1994-től a nyugati export dinamikus bővítésével sikerült a cég üzleti forgalmát jelentősen növelni és a belföldi piaci kapcsolatokat stabilizálni. A Mezőgép Rt. mellett a szintén nagy termelési tradíciókkal rendelkező Szolnoki Cukorgyár Rt. elért eredményei is pontosan tükrözik az agglomeráció iparát az 1990-es években jellemző változásokat (2. ábra).



2. ábra. A Szolnoki Cukorgyár által előállított cukor mennyiségének változása 1989–1997 között (szerk.: VOLTER E. 1999). Forrás: Szolnoki Cukorgyár Rt.

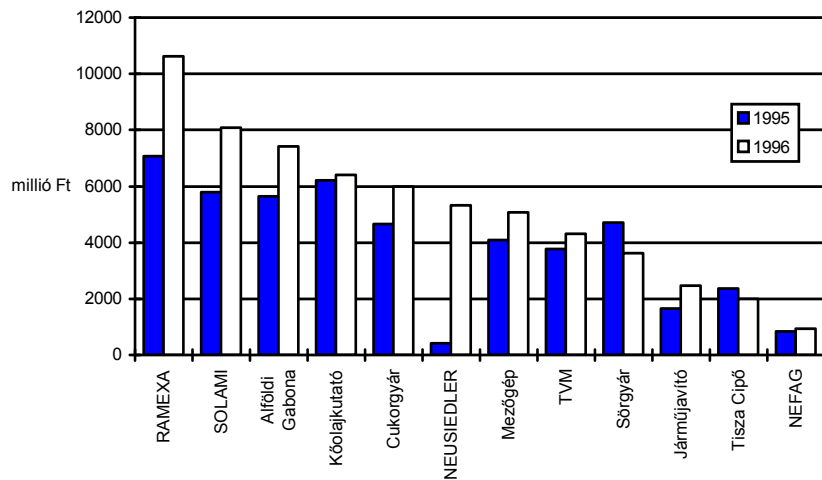
The amount of sugar produced in the Szolnok Sugar Refinery between 1989 and 1997 (comp. by E. VOLTER 1999) Source: Szolnok Sugar Refinery

A gyár termelése 1992-ig folyamatos visszaesést mutatott, majd a válság elmúltával dinamikus emelkedést. Ezen változások összhangban állnak a hazai ipar rendszerváltás utáni termelési tendenciájával: a Szolnoki Cukorgyár termelése 1989 és 1992 között 68%-kal csökkent (szemben a hazai ipari termelés 33%-os termelés-visszaesésével) és mélypontját 1992-ben, az ipar legválságosabb évében érte el. E negatív tendenciát elsősorban a belföldi kereslet beszűkülése váltotta ki (amit a lakosság egy főre jutó reáljövedelmének csökkenése eredményezett), de szerepet játszott benne a kelet- és kelet-közép-európai felvevőpiacok összeomlása is. 1993-ban az Eridania Béghin-Say multinacionális élelmiszeripari csoport cukoripari ágazata, a Béghin-Say a Szolnoki Cukorgyár többségi tulajdonosává vált, ezáltal lehetőség nyílt a külpiazi kapcsolatokat eltérő irányba módosítani (Németország, Franciaország). A termelés növekedésének fenntartását a jövőben a belföldi kereslet élénkítése is elősegítheti.

A szolnoki agglomeráció nagyvállalatainak teljesítményét, eredményességét nehéz számokban kifejezni, ezáltal összehasonlítást tenni, amelyet több tényező indokol. A döntő tényező szerepét eltérő termékszerkezetük játssza, amely differenciált termelési költségmegoszlást (gépek beszerzése, amortizációja, munkabérek stb. tekintetében) és nyereséget eredményez. Mindezek által a nettó árbevétel mutató (3. ábra) is csak viszonylagos összehasonlítást enged meg.

### Térkapcsolatok az átmenet időszakában

A szolnoki agglomeráció nagyvállalatainak hazai és nemzetközi cégekkel folytatott együttműködése az alapanyag- és nyersanyagbeszerzésre, valamint a késztermék-



3. ábra. A nettó árbevétel alakulása a szolnoki agglomeráció legjelentősebb cégeinél (szerk.: VOLTER E. 1999). Forrás: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Kereskedelmi és Iparkamara

Net returns at the most important industrial firms of the agglomeration of Szolnok (comp. by E. VOLTER 1999). Source: Commercial and Industrial Chamber of Jász-Nagykun-Szolnok County

értékesítésre építve a piaczgazdaságra történő áttérés időszakában többirányúvá vált. Az együttműködés térkapcsolati rendszerének feltárása három területi aspektusra irányult:

- a szolnoki agglomeráció térségére,
- az agglomeráción kívül eső magyarországi térségekre, valamint
- nemzetközi szintre.

A szolnoki agglomeráció nagyvállalatainak többsége igen intenzív alapanyag- és nyersanyagbeszerzési tevékenységet folytatott az agglomeráció területéről az 1989–1998 közötti időszakban. Kiemelendő e tekintetben az élelmiszeripari tevékenységet végző cégek (Alföldi Gabonaipari Rt., Cereol Rt. Martfűi Gyára, ConAvis Rt., Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár Rt., Solami Rt., Szolnoki Cukorgyár Rt., WÉS Rt.) szerepe, amelyek elsődlegesen helyi mezőgazdasági termékeket dolgoznak fel. A szolnoki agglomeráció térsége a vizsgált ipari egységek késztermék-értékesítésében is lényeges funkciót tölt be, de kiterjedésénél (1584,12 km<sup>2</sup>) és népességszámánál (közel 200 ezer fő) fogva határai természetesen szűknek bizonyulnak.

A vállalatok térkapcsolatai tehát tovább terjednek az agglomeráción kívül eső magyarországi térségekre is, ahol a cégek beszerzéseinek és értékesítéseinek fő forrás-, ill. célterülete egyértelműen a Dunától K-re eső országrész és a főváros (az ez irányú kapcsolatokat az agglomeráció kiváló É–D és K–Ny irányú közlekedési kapcsolatai is elősegítik). A Duna azonban nem jelent kizárólagos határvonalat, hiszen bizonyos alapanyagok és nyersanyagok beszerzése kizárólag csak a Dunántúlon lehetséges, vagy ott gazdaságosabb: példa rá a Szolnoki Mezőgép Rt, amelynek legjelentősebb alapanyag- és nyersanyag-beszállító partnere a Dunaferr Dunai Vasmű Rt. A két cég egymással

kialakított szoros együttműködését jelzi a Szolnoki Mezőgép Rt. 250 M Ft értékű áruvásárlása 1996-ban.

A piacgazdaságra történő átmenet időszakában lehetőség nyílt a nemzetközi kapcsolatok kiépítésére, kiszélesítésére Európa fejlett társadalmi, gazdasági berendezkedésű országaival. A szolnoki agglomeráció import- és exportorientált vállalatai éltek is e lehetőséggel; az 1980-as évek végén, az 1990-es években az Európai Unió szinte teljes területére kiépítették ez irányú térkapcsolataikat (Németország, Olaszország, Ausztria, Nagy-Britannia, Franciaország, Benelux-államok, Dánia, Finnország, Svédország, Spanyolország, Görögország, Portugália). A legsikeresebben a Mezőgép Rt. tudott bejutni az Európai Unió felvevőpiacára, árbevételének 80%-a a fejlett nyugati országokba irányuló exportból származik (4. ábra). A szolnoki székhelyű cég már az 1980-as években folytatott exporttevékenységet a fejlett tőkés országokba, 1990-ben termelésének egyharmadát értékesítette Nyugat-Európában. Legnagyobb külföldi partnerei a Claas, a Krone, a Kuhn (Németország), továbbá a John Deere (USA) multinacionális vállalatok. A Szolnoki Mezőgép Rt. kivitelének háromnegyed részét a német Claas céggel bonyolítja le.

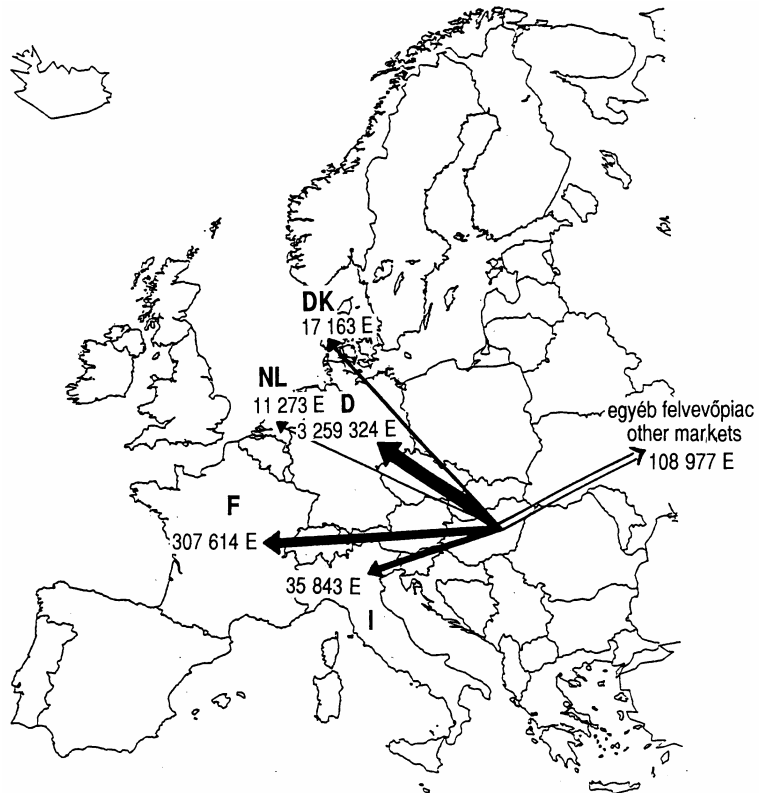
A szolnoki agglomeráció jelentős termelési hagyományokkal rendelkező vállalatainak nemzetközi térkapcsolataiban az elmúlt évtizedekben a KGST-országokkal folytatott együttműködés domináns szerepet töltött be. Az érintett vállalatok az 1990-es évek első felére elveszítették az *egykori KGST-tagállamok* piacainak nagy részét. A vizsgálatok ugyanakkor alátámasztják, hogy ezen gazdasági társaságok jó úton haladnak, hogy újból meghódítsák a kelet-, kelet-közép-, és délkelet-európai felvevőpiacokat. Jól példázza e pozitív elmozdulást a Neusiedler-Szolnok Papírgyár Rt. és a TVM Rt. Csehországba, a Nefag Rt. és a Solami Rt. Szlovéniába és Horvátországba, valamint a TVM Rt. Ukrajnába irányuló jelentős mértékű exportértékesítése a vizsgált időszakban.

A szolnoki agglomeráció számos iparvállalatának sikerült termékeiket *Európán kívüli kontinenseken* is értékesíteniük, amely jelzés értékű lehet az agglomeráció területén a jövőben letelepülni szándékozó vállalkozások számára, hogy a térségből távoli piacokat is el lehet érni (5. ábra)<sup>9</sup>.

A vállalatok külső térkapcsolati rendszerének orientációváltása és tulajdonosi szerkezetükben a rendszerváltást követő években végbement változások között szoros korreláció áll fenn. A többségében vagy kizárólag külföldi tulajdonba került vállalatok nemzetközi, főként európai unióbeli cégekkel folytatott együttműködése az irányításváltást követően kiszélesedett, megerősödött. *Az Európai Unió keretein belül a legintenzívebb együttműködés (az export- és importorientált térkapcsolatok összesítése alapján) a hazánkhoz legközelebb fekvő tagországokkal: Németországgal, Ausztriával és Olaszországgal folyt az 1990-es években.* Magyarország EU-integrációjának megvalósulásával a fenti folyamatok felerősödése várható.

---

<sup>9</sup> Az MB. Kőolajkutató Rt. tevékenységi köre szénhidrogén-, termál- és vízkutak fűrésára és javítására terjed ki Magyarországon az Alföld régiójában, valamint a világ számos országában. Ennek következtében exportorientált térkapcsolatai esetében nem termékei, hanem tevékenysége exportjáról beszélhetünk.

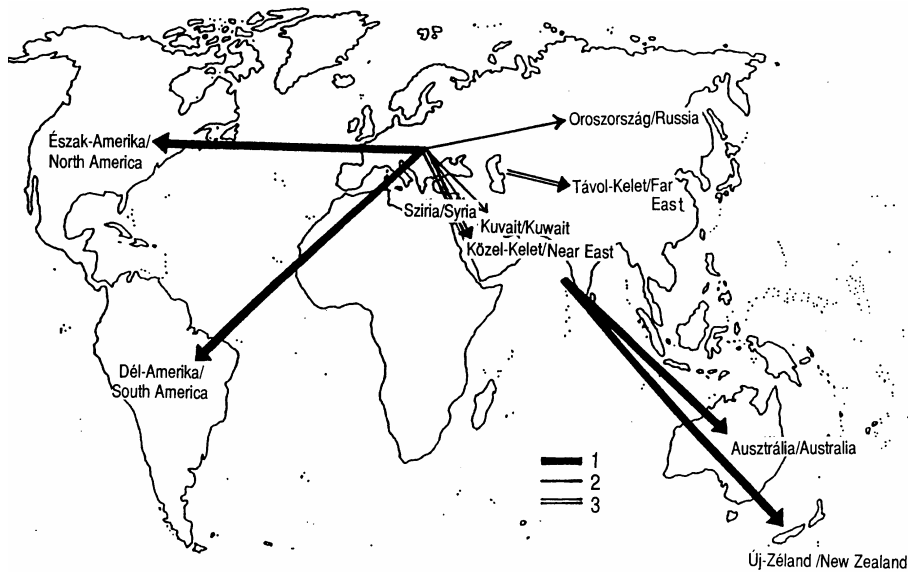


4. ábra. A Szolnoki Mezőgép Rt. exportértékesítésének irányai és árbevétele, 1996, Mft. (szerk.: VOLTER E. 1999).

Orientation of exports and the volume of returns at the Szolnok Farming Machinery Co., 1996, million HUF (comp. E. VOLTER 1999)

### Munkahelyteremtés, munkahelymegtartás

A hazai iparban foglalkoztatottak számának alakulását az 1990-es években negatív tendencia jellemezte. A rendszerváltás kezdetekor a vállalatok racionális létszám-gazdálkodásra irányuló tevékenysége (a „kapun belüli munkanélküliség” nyílttá válása), valamint az ipari termelés és értékesítés 1989–1992 közötti zuhanásszerű visszaesése a *szekunder szektorban foglalkoztatottak számának csökkenését* eredményezte, amely az 1990-es évek második felében is folytatódott. E negatív tendencia a szolnoki agglomeráció azon iparvállalatainak foglalkoztatási szerkezetében is végbement, ahol többkevesebb sikerrel, de át tudták örökíteni termelési hagyományait a piacgazdasági



5. ábra. Három nagyvállalat exporttérképezésének irányai, 1996. (szerk.: VOLTER E. 1999).  
 – 1 = Szolnoki Mezőgép Rt.; 2 = MB. Kőolajkutató Rt.; 3 = Neusiedler-Szolnok Papírgyár Rt.

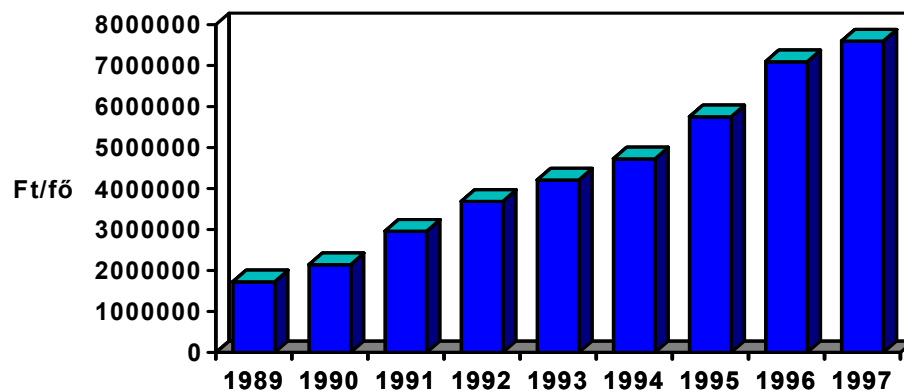
Orientation of exports at three big enterprises, 1996. (comp. E. VOLTER 1999). – 1 = Szolnok Farming Machinery Co.; 2 = MB. Oil Prospecting Co.; 3 = Neusiedler-Szolnok Paper Mills Co.

rendszerbe. Munkaerő-állományuk hasonló mértékben (kb. 40%-kal) csökkent 1989 és 1998 között, mint a hazai iparban foglalkoztatottak száma.

*Munkahelyteremtő és munkahelymegtartó szerepkörükben az 1990-es évek második felében pozitív elmozdulás tapasztalható, amelyet a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Területfejlesztési Tanácshoz területfejlesztési cél-előirányzati támogatás elnyeréséért „a munkahelyteremtő beruházások és a meglévő foglalkoztatott létszám megőrzését szolgáló piac- és termékváltást elősegítő fejlesztések” címen benyújtott pályázatok is alátámasztanak: 1996-ban a Megyei Területfejlesztési Tanács a vizsgált vállalatok közül a HM Radar Rádiótechnikai Rt. és a Solami Húsipari Rt., 1997-ben pedig a Szolnoki Mezőgép Rt. és a Nefag Rt. számára biztosított pénzügyi forrást együttesen több mint 80 M Ft értékben. Ezen területfejlesztési támogatások munkahelyteremtést és munkahelymegtartást indukáló hatásukat új termékek gyártásának bevezetése, valamint új üzemek létesítése által fejtették ki.*

Az ipar strukturális átalakulását „túlélő” vállalatok által a vizsgált időszakban végrehajtott létszámleépítések hatásaként számottevő mértékben nőtt az egy foglalkoztatottra jutó nettó árbevétel nagysága (6. ábra), továbbá foglalkoztatottjaik havi bruttó átlagjövedelme.

A szolnoki agglomeráció vállalatainak másik, kevésbé népes csoportját azon cégek alkotják, amelyek ipari tevékenységüket a rendszerváltás után alapozták meg a



6. ábra. Az 1 foglalkoztatottra jutó nettó árbevétel nagysága az MB. Kőolajkutató Rt.-nél (szerk.: VOLTER E. 1999). Forrás: MB. Kőolajkutató Rt.

Change in net returns per employee at the MB. Oil Prospecting Co. (comp. E. VOLTER 1999). Source: MB. Oil Prospecting Co.

térségben (ConAvis Rt. Euroszol Kft., Ramexa Rt.). Az ipari termelés beindítása és felfuttatása ezen cégeknél a tárgyi beruházások mellett jelentős humán erőforrás-bevonást tett szükségessé. A vállalatok munkahelyteremtő szerepkörüket a vizsgált időszak végéig megőrizték, a legdinamikusabb (250%-os) foglalkoztatotti létszámnövekedést az 1989–1998 közötti időintervallumban a Ramexa Rt.-nek sikerült elérnie.

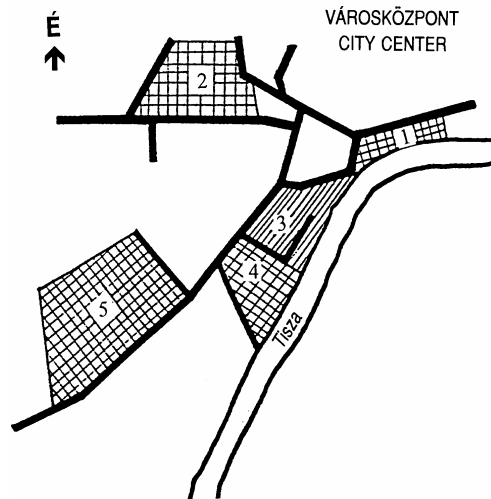
### Ipartelepítés, iparfejlesztés, ipari park létesítése Szolnokon és Martfűn

Az ipar lokális tér- és településformáló szerepe különösen érvényesült az agglomeráció két ipari centrumtelepülésében, *Szolnokon és Martfűn*.

*Szolnok* város szerkezeti – alföldi viszonylatban egyedi – sajátossága, hogy a város ipara területileg elkülönült a lakott negyedektől. Ennek oka, hogy az iparosodást elindító fafeldolgozás nagy területeket igényelt, üzemei a Tisza folyásának vonalát követték, s a lakott területtől D-re helyezkedtek el. Az elkülönülést tovább fokozta a vasút kiépítése. A D-i terület nyújtotta később – a spontán ipari fejlődés számára is – a legtöbb előnyt a Tisza közelségével. Itt épült az első vasútvonal állomása, amely átalakult teherpályaudvarrá, és ahonnan kiépülhetett az iparvágány-hálózat is (PÁL Á. 1978).

1946-ban készült el a város első területfelhasználási terve, amely a D-i területet javasolta iparfejlesztésre (7. ábra). Ezen belül öt összefüggő ipari terület került elkülönítésre. A legnagyobb beruházások 1946-ot követően a 2. és az 5. sz. ipari területen valósultak meg. A 2. sz. területre, a meglévő MÁV Járműjavító Műhely mellé telepítették a Ganz Villamosságai Művek Hegesztett Gépszerkezetek Gyárát és az OKGT Alföldi





7. ábra. Az ipari területek elhelyezkedése Szolnok 1946-os területfelhasználási tervében (szerk.: PÁL Á. 1978). – 1 = gabonatarló; 2 = MÁV járműjavító üzem; 3 = dohányfeldolgozó; 4 = vágóhíd és környéke; 5 = D-i ipari zóna

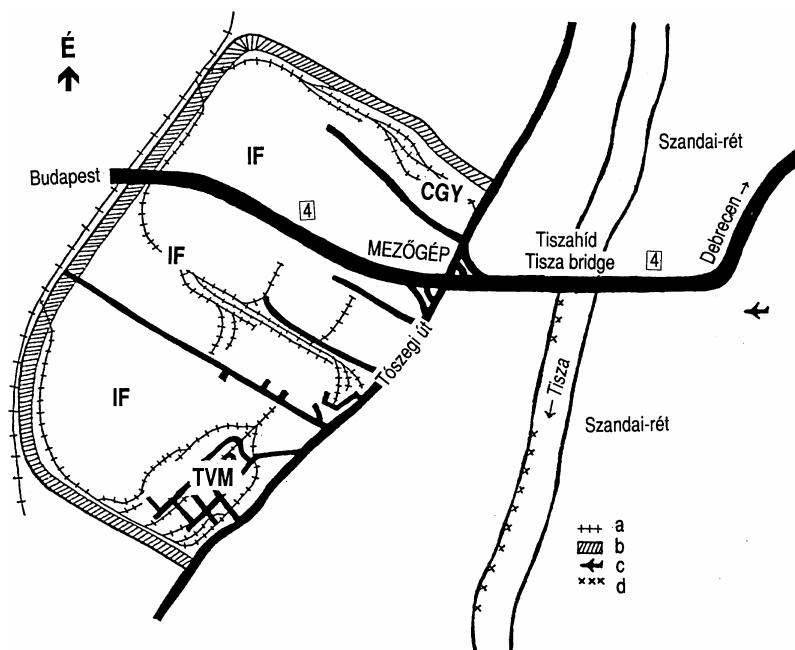
Industrial areas according to the 1946 master plan of Szolnok (comp. by Á. PÁL 1978). – 1 = granary; 2 = railway repairing works; 3 = tobacco processing works; 4 = slaughter-house and its surroundings; 5 = southern industrial zone

Kőolajfűrészi Üzemét. Az 5. sz. ipari terület (D-i ipari zóna) magját az 1912-ben alapított Szolnoki Cukorgyár képezte. Tőle D-re a területfelhasználási terv alapján épültek meg az 1950-es és az 1960-es években a Tiszamenti Vegyiművek és a Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató Vállalat üzemegységei.

A D-i ipari zóna a jövőben is Szolnok és térsége gazdasági életének egyik „motorja” lehet azáltal, hogy új ipari üzemek létesülnek a fent említett zónában kis- és közepépvállalkozások részére. Abban az esetben azonban, ha megfelelő számú tőkeerős hazai és/vagy külföldi beruházó is érdeklődést mutat e terület iránt, valamint ha a város önkormányzata is alkalmazni tudja a területfejlesztés önkormányzatok által nyújtható gazdasági eszközeit: térítésmentes telekjuttatás; a helyi adók részleges vagy teljes, meghatározott időre történő elengedése; hozzájárulás a szakemberképzéshez stb. zöldmezős vagy rekonstrukciós ipari park is kiépülhet e területen (8. ábra). A D-i ipari zóna nyújtotta előnyök közül kiemelendő kiváló közlekedési adottságai.

Az 1990-es évek elején megépült a 4-es sz. főközlekedési útvonal Szolnok centrumát elkerülő szakasza, valamint az új Szent István-Tiszahíd. Ezen elkerülő szakasz a D-i ipari zónán halad keresztül Budapest (100 km) és Debrecen (130 km) – az ország két legnépesebb városa – irányába. A fejlesztendő területen az iparvágány-hálózat kiépített, amelyet a Szolnoki Cukorgyár és a Tiszamenti Vegyiművek nyersanyag-, félkész- és késztermék szállításai tettek szükségessé.

A 19. sz.-ban a térség iparosodásának kibontakozását (fafeldolgozó ipar, malomipar) elősegítették a Tisza, mint vízi út nyújtotta szállítási lehetőségek. A 20. sz. végén a vízi közlekedés már nem



8. ábra. A déli ipari zóna fejlesztési tervjavaslata (szerk.: VOLTER E. 1999). – IF = iparfejlesztésre javasolt terület; CGY= cukorgyár; MEZŐGÉP = Szolnoki Mezőgazdasági Gépgyár Rt.; TVM = Tiszamenti Vegyiművek Rt.; a = vasút; b = ipari terület határ zónája; c = sportrepülőtér; d = tervezett új kikötő

Development plan of the southern industrial zone (comp. by E. VOLTER 1999). – IF = area designated for industrial development; CGY= sugar refinery; MEZŐGÉP = Szolnok Farming Machinery Co.; TVM = Tiszamenti Chemicals Co.; a = railway; b = border zone of industrial area; c = sport airfield; d = planned river port

tölt be meghatározó szerepet az ipartelepítési döntések során, de egy új kikötő megépítése a Tisza D-i ipari zónával párhuzamos szakaszán a vizsgált ipari terület fejlesztésére kedvező hatást gyakorolna.

A vízi szállítás mellett a légi közlekedés nyújtotta lehetőségek is kiaknázásra várnak: az 5. sz. ipari területtel párhuzamosan, a Tisza bal partján húzódik a Szandai-rét, amelyen szintén áthalad a 4-es sz. főút Szolnok centrumát elkerülő szakasza. A város ezen zöldterületén sportrepülőtér üzemel.

Ipari park létesítését azért is tartom fontosnak a D-i ipari zónában, mert a betelepülő vállalkozások a nagy termelési hagyományokkal rendelkező vállalatok (Szolnoki Cukorgyár Rt, Szolnoki Mezőgép Rt, TVM Rt.) innovációs és versenyképességét erősítik; valamint az ipari park által nyújtandó szolgáltatásokat (beruházási, fejlesztési és jogi tanácsadás; külkereskedelem bonyolítása; marketing és piackutatás stb.) a nagy múltra visszatekintő vállalatok is igénybe tudnák venni.

A szolnoki agglomeráció másik központjában, *Martfűn* (társközpont) az ipar terület- és településfejlesztő hatása dominánsabban érvényesült a II. világháború utáni

időszakban, mint Szolnok esetében. A város gazdasági és társadalmi fejlődését a Tisza Cipőgyár alapozta meg, amelyet a tervgazdaság idején Magyarország legnagyobb cipőgyárává fejlesztettek. A gyár és a település fejlődése párhuzamosan haladt előre. A gyár államosításának évében, 1949-ben Martfű 1447 lakossal – Tiszaföldvártól leválva – önálló községgé alakult. Az 1970-es évekre már egy modern település képe rajzolódott ki: a Tisza Cipőgyár mellett a Tisza folyását követve szövetkezeti lakóházak épültek, korszerű települési infrastruktúra jött létre. Martfű 1970-ben nagyközségi rangot kapott. A település és környéke kedvező természet- és gazdaságföldrajzi adottságai a későbbiekben is elősegítették az ún. egyedi ipartelepítési döntések helyi megvalósítását.

Az 1980-es évek elejére a nagyközség centrumától É-ra, a Tisza bal partján, a 442 sz. főút és a Szolnok–Hódmezővásárhely–Makó vasútvonal mellett felépült a Martfűi Növényolajgyár és az Alföld máig egyetlen sörgyára, az Első Magyar Szövetkezeti Sörgyár. Ezek a beruházások egy fejlett iparszerkezet megteremtését eredményezték, hozzájárultak a település vonzáskörzetének kifejlődéséhez, és nem utolsósorban az egykori Martfű-pusztát 1989-ben városi rangra emelték. A dinamikus gazdasági fejlődés folytatódott az 1990-es években is: a kisváros vállalatai által a települési önkormányzat számára befizetett helyi iparüzési adóösszegek hozzájárultak egy új városközpont megszületéséhez, s jelenleg tanúi lehetünk a település és az ipar szimbiózisa egy újabb szakaszának, a *Martfűi Ipari Park* (zöldmezős ipari park) létrehozásának – önkormányzati kezdeményezésre.

### Következtetések

A szolnoki agglomeráció vizsgált nagyvállalatai a piacgazdaságra történő áttérés időszakában is megtartották – még ha súlyos nehézségek árán is – a térség gazdasági életében betöltött központi szerepkörüket. Helyzetükről, fejlődésükről a rendszerváltást követő években azonban csak úgy lehet helytálló következtetéseket levonni, ha ismerve az átmenet gazdasági folyamatait és tényezőit azt regionális összefüggésben vizsgáljuk. Az ily módon történő összehasonlítás alapján az alábbi megállapítások tehetők.

Az agglomeráció iparvállalatainak tulajdonosi szerkezetváltása, a privatizáció folyamata a vizsgált időszak végéig elhúzódott, amely növelte a térség lemaradását a kedvezőbb földrajzi elhelyezkedésű dunántúli térségekkel szemben. Az agglomeráció dinamikus ipari fejlődése ellen hatott a zöldmezős ipari beruházások elmaradása is az átmenet éveiben. A külföldi tőke tehát kizárólag az állami vállalatok tulajdonosi szerkezetváltása által fejtette ki indukáló hatását a térség iparában. A többségi vagy kizárólag külföldi tulajdonba került gazdasági társaságok nemzetközi, főként az európai uniós cégekkel kialakított kapcsolatai az 1990-es években kiszélesedtek és megerősödtek.

A szolnoki agglomeráció nagy múltú visszatekintő és újonnan létrejött vállalatainak gazdasági helyzetét a belföldi kereslet visszaesése, az import hazai termékeket kiszorító hatása, de legfőképpen az egykori KGST tagországok piacainak összeomlása az 1990-es évek első felében – az Alföld más térségeinek iparvállalataihoz hasonlóan – igen súlyosan érintette.

Az ipari termelés és értékesítés visszaesése társadalmi oldalról nézve is negatív hatást gyakorolt a vizsgált vállalatokra: munkahelyteremtő és munkahelymegtartó funkciójuk sérült az átmenet időszakában.

A szolnoki agglomeráció iparának strukturális átalakulása a befejeződéséhez közeledik, a vizsgált vállalatok többségének helyzete az 1990-es évek végén stabilizálódni látszik, amely előrevetíti a térség iparának megújulását – ezáltal az ipar területfejlesztésben betöltött szerepének ismételt megerősödését – különösen akkor, ha a szubrégióban, a közeljövőben zöldmezős ipari beruházások is megvalósulnak.

#### IRODALOM

- BARTA GY. A nagyvállalati szervezet átalakulásának hatása az ország ipari térszerkezetére. – In: ENYEDI Gy. (szerk.): Társadalmi – területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1993. 106 p.
- BARTKE I. (szerk.): 1995. Területfejlesztés. – Egyetemi jegyzet, ELTE Eötvös Kiadó, Bp, 244 p.
- MIHÁLYI P. 1998. A magyar privatizáció krónikája. – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 158 p.
- PÁL Á. 1978. A szolnoki ipar fejlődésének néhány jellemzője. – Földr. Közl. 26. pp. 327–335.
- PERCZEL GY.–TÓTH J. (szerk.) 1996. Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. – Egyetemi tankönyv. ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- TÓTH J. (szerk.): 1993. A szolnoki agglomeráció. – MTA RKK Pécs, pp. 5–8., 130–143.
- SZIRMAI S. P. 1997. Növényolaj-ipari kilátások. – Figyelő, nov. 6, pp. 19–20.
- Jász–Nagykun–Szolnok megye kézikönyve 1998. – CEBA Kiadó, Bp, 174 p.
- Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Kereskedelmi és Iparkamara 1997. Jász–Nagykun–Szolnok megye 50 legsikeresebb cége. – Szolnok.
- Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Területfejlesztési Tanács 1997. A területfejlesztési célleíranyzat 1996. évi nyertes pályázatai – Szolnok.
- Szolnoki Mezőgép Rt. 1997. Információs Memorandum a Szolnoki Mezőgép Rt. privatizációs pályázatához. – Szolnok.
- Heti Világgazdaság  
1995. 14. (828.) sz. 61 p.  
1996. 1. (867.) sz. pp. 101–102.  
1996. 36. (902.) sz. 18 p.  
1996. 40. (906.) sz. 18 p.  
1997. 27. (945.) sz. 12 p.

## THE BIG ENTERPRISES IN THE AGGLOMERATION OF SZOLNOK IN THE PERIOD OF ECONOMIC TRANSITION

by *E. Volter*

### S u m m a r y

In the 1990s Hungary experienced a transition to market economy with a structural transformation of the industry and of the big enterprises including changes in production and ownership forms, occupational and areal structure patterns in the agglomeration of Szolnok, too.

At the majority of enterprises founded before the change of regime the change of ownership was carried out successfully. As a result of privatisation considerable foreign direct investment was channelised in the industrial agglomeration of Szolnok by Italian, Austrian, French, German, Dutch, American and Asian investors. On the other hand it should be taken into account that the process of privatisation had continued well into the late 1990s.

The international co-operation of the examined industrial companies had expanded during the period of transition. In the 1990s the big enterprises in the agglomeration of Szolnok established the closest relationship with German, Austrian and Italian enterprises of the European Union. The industrial enterprises of the agglomeration have lost East European markets after the change of regime. It can be observed that their co-operation with the former COMECON countries have been intensifying.

Companies of the Szolnok agglomeration were seriously affected by a setback of the domestic demand, a heavy competition created through imported goods and especially by the lost of Central and Eastern European markets.

Economic position of the majority of the studied industrial companies seems to have stabilised by the end of the 1990s which anticipates a renewal of industry, especially if greenfield investments are to be materialised.

Translated by the author

**Csefkó Ferenc (szerk.): EU-Integráció. Önkormányzatok I. – Gálos Könyvkiadó, Pécs, 1998. 270 old.**

1998-ban, négy évvel hazánk EU-csatlakozási kérelmének beadása után látott napvilágot ez a sokszínű, összetett témaköröket magába foglaló tanulmánykötet. Megjelentetésében és tartalmi gazdagságában nagy szerepe volt az Önkormányzati Szövetségek Tanácsának, a Nemzetközi Város- és Megyeigazgatási Szövetségnek, valamint az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Hivatalának. A könyv deklarált célja, hogy a magyarországi önkormányzatok számára tájékoztatást és felkészítést nyújtson a közösségi ügyek széles skálájáról. A tanulmányok a magyar társadalom valamennyi aspektusát és az Unióval való jövőbeni kapcsolatát felölelik. Legfőbb erénye a kötetnek éppen az a nívó, az az újszerű szemlélet, ahogyan az európaiságot és önkormányzatiságot párhuzamba állítja. Olyan információsomagot kap az olvasó (legyen az laikus érdeklődő vagy önkormányzati képviselő), amely segíti eligazodását az EU működésének és szervezeti felépítésének útvesztőiben.